

KÖVETKEZETES DIAGNÓZIS
HOZZÁSZÓLÁS PETHŐ BERTALAN POSZTMODERNSÉG-KÉPÉHEZ,
POSZT-POSZTMODERN
CÍMŰ SZÖVEGGYŰJTEMÉNYE ALAPJÁN

Előadásként elhangzott a Magyar Írószövetségben rendezett konferencián, 1999. január 27-én.

Töredelmesen bevallom: én az ötödik résszel, a "magyar posztmodern" körüljáró fejezettel kezdtem a könyv olvasását, s csak ezt követően forgattam "komolyabb" oldalait, azaz merültem bele a benne fellelhető szigorúbb fogalmakkal dolgozó értekezések egy részébe. Eljárásomat főként az menti, hogy néhány filozófia szakot hozzám hasonlóan nem abszolvált kollegámmal ellentétben jómagam sohasem pályáztam a szaktudományos és/vagy foglalkozásszerű filozófer szerepkörére, mellesleg pedig az, hogy – amennyire megítélhetem – az itt jelenlévők között is szép számmal akadnak, akik hozzám hasonlóan cselekedtek. Ennek következtében azt is gyanítom, hogy mi egybegyűltek, mint ennek a maga nemében páratlan és lenyűgözően nagyszabású vállalkozásnak legalább részleges ismerői, valódi értelmezői közösséget alkotunk, vagyis a Pethő Bertalan értekezéseiben és gyűjtött szövegeiben kifejtett gondolatokat, problémafelvetéseket erőteljesen magyar voltunkra, itthoni életünk egészének jellegére és értelmére vonatkoztatjuk. Tehát a posztmodernitással való foglalkozás is személyes és nemzeti önismereti tréningünket segíti, szembesítve bennünket a magyarországi, a budapesti létezés egyetemes világba ágyazottságával, óhatatlan marginalitásával.

Ebből következően – és Pethő Bertalan illusztris kritikusától, András Sándortól eltérően – jónak és nagyon termékenynek tartom, hogy a "POSZT-POSZTMODERN" című könyv valamennyi fejezetét tekintve kétosztatú, tehát az antológiára, szöveggyűjteményre emlékeztető szakaszok a szerző-szerkesztő bevezetőivel, magyarázataival és alapvető tanulmányaival váltakoznak. Így változatosan, dinamikusan és a maga összetettségében áll előttünk az a sajátos stílus-univerzum és világkorszak, amelyben mint a nemzetközi

kontextus kicsit (enyhén) illuzórikus, nagyon periférikus, de valóságosan magyar résztvevői immár évtizedek óta, egy évtizede pedig különös intenzitással, tudatosan élünk. Mindennek elméletileg bőségesen megalapozott dokumentálását kapjuk, nemzetközileg ismert elméletírók (elméletgyártók) bölcséleti építményeit szemlélhetjük, miközben tárgyilagos és szenvedélyes értelmezést olvashatunk (ezt már a kötetet jegyző Pethő tollából) a hazai viszonyokról, "eredményeinkről", kényszermegoldásainkról, pár visszatetszést keltő jelenségről is. Azt gondolom tehát: meglehetősen szerencsés a könyv felépítése és szerkesztettsége: a tájékozódást szolgáló általános ismeretanyag – amely a filozófia, a gazdaság, a politika, a kultúra, a média, sőt még az esztétika területére is részletezően kiterjed – magyarán a lehető legszélesebb tájékozódás, illetve tájékoztatás önálló gondolkodói alapvetéssel egészül ki. Hogy azután ennek az önálló bölcséleti kezdeménynek mekkora a szaktudományos érvénye, nem az én feladatom eldönteni. Mint író és irodalmár a magam részéről azokra a Pethő Bertalan-i gondolatmenetekre reagálnék, amelyek a kilencvenes évek magyar irodalmát érintik, lévén ezek a gondolatmenetek – sugallatuktól, irányultságuktól, végkicsengésüktől függetlenül – rendkívül elevenek és megragadóak.

Konkrétan az ötödikként elkülöníthető – és András Sándor által egyébként nagyon markánsan el is különített*** – rész elején található cikkekre gondolok, amely az egész írás nyomtatási képén végigvonuló, folyamatosan a mindenkori bal oldali lapon szereplő, a szavakat (legalábbis vizuálisan) sejtelmes szellemességgel összemosó fejléc tanúsága szerint a MAGYAR POSZTMODERN »TAPOGATÓZÁS«-ról szól. Aligha művészet kitalálni: az egész könyvből ez a szakasz okozta számomra a legtöbb fejtörést; a téma felvetés meg a téma tárgyalásmódja egyaránt személyesen szólított meg. Arról is hamar meggyőződtem, hogy Pethő Bertalan fölényesen ügyes stilszta, mindössze az nem világos előttem mostanáig sem teljességgel, vajon a tárgyilagos elemzés sorai közé rejtett egyéni értékelése mit is mond valójában. A szerzőnek persze általában nyilvánvalóan nem feltétlenül kötelessége az egyéni állásfoglalás, ő elég, ha elvégzi választott feladatát: ha felsorol, rámutat, elemez, következtetéseket levonni már az olvasó dolga. Mindazonáltal furcsa, vagy legalábbis extravagáns egy kicsit a korszakos jelentőségűnek készülő filozófus részéről (és egy ilyen személyiség bölcséletileg ugyancsak koreseménynek szánt értekezésében), majdnem allűrnek tűnik, hogy a tagadhatatlanul érvényesülő szakmai kompetencia ellenére, és minden lényegbevágó megfigyelése mellett, Pethő Bertalan nem utolsó sorban a lebegtetés művészenek, stíluszsonglőrének bizonyul gondolati erőfeszítése közepette. És ez még csak nem is az egyetlen vagy legutolsó erénye értekező prózájának! Az itt már-már esszéisztikus elevenséggel és plasztikus lényegre töréssel felcsendülő alapszólam különben éppen a

mondott lebegtetés keretében marad állandó; megállapítások váltakoznak benne Tandori Dezső, Kovács András Ferenc és mások műveiből származó illusztratív idézetekkel, átfogó érvényű igazságok, valamint szövegminták termékeny összefüggésbe helyezése történik meg, majd újra elmélet jön, később megint illusztratív példák sora következik, s a mindezt követni próbáló befogadó hirtelen annak megfigyelésén kapja magát, hogy a terjedelmes, rengeteg tartalmi anyagot magával görgető értekezésfolyam egyszerre csak kitör eredetvidékének hegyei közül, és egyesítve, összevegyítve sokféle forrását, felvéve a belefutó elméletek vizét: kifut a síkságra, méltóságteljesen szétterül, megnyugszik, úgy hömpölyögve tovább, hogy sokak számára hozzáférhető legyen.

És mit sodor magával, mit közvetít ez bőséges, erős futású, előrehaladtával mind letisztultabbá váló gondolatáradat? Nos, egészen meglepő, legtöbbünk számára ugyan ismert, mégis újszerű összefüggésbe helyezett ismereteket, és még az is előfordul, hogy néhány öntudatlanul bennünk kavargó felismerésünk nyer benne rangos kidolgozást. Többek között az, hogy magyar vagy magyarországi "posztmodern irodalom" helyett a hazai "irodalmi Posztmodern" alakulásáról érdemes beszélni. Annál lényegesebb ez a fogalmi precízió, mert az irodalmunkban megfigyelhető posztmodernizálódás, vagy a néhány regisztrálható posztmodern jelenség jóformán a magyar Posztmodern egészét lefedi, annyira, hogy az szinte erre a területre összpontosul vagy korlátozódik. Nagyon lényeges felismerés kap hangot akkor is, amikor az irodalmi posztmodernnek a valamikori "szocialista" társadalomhoz vagy inkább a hatalomhoz való viszonyát vizsgálja meg Pethő Bertalan. Saját, úgy lehet goromba, ugyanakkor alighanem lényeglátó szóhasználatomra lefordítva mindazt, amit a tudós szerző ebben a vonatkozásban mond: egyes íróink prózaművészetének kilencvenes évekbeli elbizonytalanodására található ezen a ponton frappáns magyarázat. Ahol vagy akinél a posztmodernizmus pusztán mint a kommunizmus ellen hatékony ellenméreg, mint sportszerű élet- és művészettechnika funkcionált 1989-ig, ott/annál fennáll a veszély, hogy egyszerűen divatkövetésről lehet(ett) szó. Ott el kellene gondolkozni a folytatott gyakorlat valóságos értelméről, hatékonyságáról. Aki ugyanis – képletesen szólva – rettentő vehemenciával és szellemes (de sokszor üres) gesztusok közepette feszült neki vállával a kommunizmus falának, az könnyen hasra eshet, amikor bár eltűnt előle a fal, ugyanolyan erő kifejtéssel ront neki a levegőnek (vagy csak ugyanolyan erejű tornagyakorlatokat végez). Szereptévesztés, funkciózavar ez a javából! Valószínűleg ebbe a funkciózavarba kellene belegondolnia néhány alkotónknak olyan körülmények között, amikor posztmodern művészetüknek a demokráciára való érvényes áthangszerelését szeretnék végre elvégezni.

Ahogy ugyanis Pethő Bertalan az irányzat magyarországi geneziséét nyomozva kimondja: posztmodern irodalom keletkezett – anno – egy, a "szocialista" világrendszerhez tartozó országban, és ez működött is, sajátos módon azonban, éppen amint átkerültünk '90-ben az időközben teljességgel posztmodernizálódott nyugati világ térfelére, valahogy pontosan azzal egy időben halványult el nálunk bizonyos mértékig ez a korábban virágzó irányzat.

Mindazt ugyanakkor, amit idáig a rekonstruált gondolatmenetekből kihámoztam, a szerző természetesen nem állítja tételelesen. (Mellesleg nem is feltétlenül az én véleményemet tükrözik a legutóbbi megállapítások, legfeljebb a Pethő Bertalan-i értekezés egyik lehetséges tartalmi üzenetét próbáltam megfejteni bennük.) Ahogy ugyanis már jeleztem, Pethő Bertalanra nem a határozottan kikristályosodó, hanem az árnyalt, visszafogott beszédmód jellemző. Monoton következetessége, már ami az említett és kidolgozott témaköröket illeti, erős érintettsége és tisztázó szándékú elszántsága azonban az értelmező olvasó számára egyértelművé tesz bizonyos kemény felismeréseket a magyar irodalmi Posztmodernnel kapcsolatban. Ez feltétlen érdeme a szerzőnek.

Igen érdekes ugyanakkor, hogy a szenvedélyes értekezést olvasva végül is azt sem lehet eldönteni: vajon Pethő Bertalan, az ember, a személyiség vonzódva borzad-e a hazai Posztmodernről, vagy éppenséggel viszolyogva vonzódik hozzá? Azt lehet sejteni, talán olyasféleképpen fogalmaz magában, hogy: "Jó, jó, ez így eléggé rossz, de van-e jobb?" És ami ennél fontosabb, posztmodernizmus ide vagy oda: Pethő Bertalan szakorvosilag, pszichológiai szakszókincssel tár fel bizonyos (alkotás)lélektani működéseket, zavarokat, mutatja meg a neurózist, s innen már csak egy lépés, hogy ezek az előbb általánosnak festett emberi/lelki/művész(et)i jelenségek utóbb konkrét írói/irodalmári attitűdök mozgatórugóiként legyenek felismerhetők. Ilyen körülmények között jómagam, aki gyakran találkozom saját tevékenységgel kapcsolatban a posztmodern, sőt a poszt–posztmodern megjelölés bántó célzatú alkalmazásával (noha nem tudok róla, hogy – legalábbis valamiféle irányzatos öntudat szintjén biztosan nem – akár csak posztmodern lennék, nem beszélve akkor még a poszt–posztmodern meglehetősen zavaros kategóriájáról), magam tehát érthető érzékenységgel fordulok Pethő Bertalan meglátásainak ahhoz a rétegéhez, amely címkézésen túli elemző értékkel bír. Hiszen nem annyira arról van itt szó, hogy végtére is posztmodernként vagy másként aposztrofálunk-e egy bizonyos fajta irodalmi gyakorlatot, hanem arról, mennyire vagyunk képesek a mögötte álló pszichológiai meghatározottságok, elkerülhetetlen és törvényszerű alakulások rendjéről elmélyült leírást, értékelést adni. Ha tetszik: bizonyos tünetek kialakulásáról, bizonyos mechanizmusok/automatizmusok működéséről, egyáltalán

valóságosságáról: valós létezésének felismeréséről és belenyugvó elfogadásáról beszélek. Teszem ezt pedig annak okán, mert – akár tetszik, akár nem! – Pethő Bertalan igazából ugyanerről értekezik. Analízisére, sőt: diagnózisára pedig mindnyájunknak szüksége van, legfőképpen azoknak, akiket név szerint, de azoknak sem sokkal kevésbé, akiket csak lelki képletük szerint elemez. Hiszen Pethő Bertalan nem bírálni, nem eltéríteni akar valakiket az általuk választott útról, hanem csak józan önismerethez segíteni őket, bármennyire könyörtelenül is adja elő elképzeléseit. Hogy nem dicsér, s különösen nem hízeleg, hanem inkább kórképet ad? Illyés Gyula szavai illenek rá, nevezetesen Bartók-verséből. Ennek szellemében arra kell kérnünk Pethő Bertalant is, hogy folytassa áldásos tevékenységét, hogy – miként a költő mondja –: "Dolgozz, jó orvos, ki nem andalítasz...!" És ahogy – értelmezésemben – Pethő Bertalan mondja: Éljen és írjon mindenki úgy, ahogy akar és tud, csak közben igényesen, elméleti elmélyültséggel reflektáljon saját és mások létére, művészi gyakorlatára.

CONSEQUENT DIAGNOSIS

ESSAY ON BERTALAN PETHŐ'S VIEW OF POSTMODERNITY BASED ON THE STUDY COLLECTION CALLED "POST-POSTMODERN"

The text was originally presented at the conference arranged in the club house of the Hungarian Writers' Association, on 27th January 1999.

I have to confess that I started reading the book edited by Bertalan Pethő with the chapter on "Hungarian Postmodernism", and I turned to its "more serious" pages only later and was immersed in the research papers dealing with more serious concepts. My approach can be saved by the fact that apart from some of my colleagues who, otherwise, did not graduate in Philosophy, either, I myself have never wanted to play the role of the professional philosopher or theoretician, and as far as I can establish, many of the people present in this arrangement did the same. Therefore, I believe that we who are here in the present discussion and at least partially know the details of this undoubtedly great enterprise can form an interpretive community and refer the problems and thoughts thematised in the research papers collected

by Pethő to our Hungarian existence and to the whole character and sense of our life here in Hungary. Dealing with Postmodernity also contributes to our personal and national training of self-recognition, making us face the fact that our existence in Budapest is embedded in a more universal world, and is necessarily marginal.

Consequently, and differently from the prominent critic of Bertalan Pethő, Sándor András, I consider it very good and productive that the collection of studies entitled “POST-POSTMODERN” is divided into two parts as for each chapters, and the anthology-like writings by different authors argue with the introductions, explanations and research papers written by the editor. Like this, we can see dynamically and variably this specific universe of style and epoch in their complexity within which we, the (slightly) illusory, very peripheral, but really Hungarian participants of the international context have been living for decades. All of this is prolifically grounded and documented us, and we can see the philosophical buildings of internationally renowned theoreticians, while we can also read the objective and passionate interpretations (written by Bertalan Pethő) about our own national characteristics, “results”, forced solutions and controversial phenomena. I believe that that the structure and edition of the book is very fortunate: the general knowledge serving for information which includes the spheres of philosophy, politics, culture, media and aesthetics –; that is, the widest possible orientation is supplemented with autonomous philosophical statements. However, it is not my assignment to decide how valid this philosophical initiative will scientifically prove in the future. As a writer and literary critic, I myself would like to react to Bertalan Pethő’s thoughts concerning the Hungarian literature of the 1990s, since these statements, independently of their suggestions, orientations and conclusions are very original and thought-provoking.

Concretely, I think of the fifth separable – and it was very definitely separated by Sándor András – article that can be read in the beginning of the fifth part that speaks about the HUNGARIAN POSTMODERN “GROPING”. It is easy to find out: this part of the book made me think about the most, and I was personally approached by the topic itself and its way of thematisation. I was soon convinced that Bertalan Pethő is a “very clever bookworm”, it has only not become completely clear for me up to now what his unique valuation concealed among the lines of the objective analysis really wants to state. Certainly, the author is usually not expected to commit himself or herself to one certain opinion, it is enough if he fulfils his assignment undertaken: to enumerate, point out and analyse; it is the reader’s task to draw the conclusions. However, it is strange, or at least extravagant from the part of a philosopher who would like to become an epoch-making thinker that Bertalan Pethő, despite all of his evident professional competences and important observations, proves to be a master of ambiguities

and a juggler of style amongst his philosophical endeavours, and it is not the only or last virtue of his prose. The basic tone sounding with essayistic vividness and plastic succinctness stays permanent in the sphere of ambiguities: statements are changing with illustrative quotations from the works of Dezső Tandori, András Ferenc Kovács and other Hungarian writers, truths of general validity arise and the productive recontextualisation of text patterns occurs, then theory follows again, later the line of other illustrative examples comes, and the reader who is trying to follow all of this suddenly realises that the vast flood of studies breaks out of the mountains of the country of its own fountain, integrating the waters running into it, and runs out to the field where it gracefully expands, calms down and flows onwards becoming accessible to many people.

And what is this ample and strong flood of thoughts that becomes clearer and clearer floating with itself? Well, it is very surprising, but it is floating knowledge that is well-known to us, but is placed in a completely new context, and it also occurs in the text that some of our unconscious recognitions are worked out in detail. For example, it becomes clear that instead of Hungarian “postmodern literature” it is worth speaking about the evolution of “literary Postmodernism”. This precision of the concepts is very important, because postmodernisation can be observed in our literature, or some graspable postmodern phenomena cover almost the whole Hungarian Postmodernism, so much that they are limited to only this area. It is also a very important observation when the author examines the relationship of literary Postmodernism to the used-to-be “socialist” society, or rather the socialist regime. Translating all that the professional author about this topic into my own, maybe rude, but succinct words, I must say: we can find a striking explanation for the hesitating character of the prose works of certain Hungarian writers written in the 1990s. Where Postmodernism functioned only as an effective antidote against communism, as a fair technique of life and art up to 1989, there we must face the danger that it can become a simple trend or fashion. Here we should think about the sense and effectivity of the practice. Those who, metaphorically speaking, very vehemently and amongst spirited, but often empty gestures try to besiege the walls of communism can easily fall down. Although the wall in front of them disappears, they besiege the air with the same strength (or at least they do exercises with the same strength). It is really a loss of role and a disorder of functions. Probably some authors should think about this disorder of functions under such circumstances when they would like to transcribe their postmodern art to democracy.

As Bertalan Pethő, investigating the genesis of the trend in Hungary, declares: postmodern literature evolved in a country that used to belong to the “socialist” world, but

specifically, when we started to belong to the completely postmodern(ised) other side of the Western world, the earlier flourishing trend started to fade away at the same time.

Nevertheless, the author does not evidently state what I found out of the thoughts reconstructed up to know. (By the way, the above statements do not unconditionally mirror my own opinion. It is at most one possible message of Bertalan Pethő's analysis.) As I mentioned before, Bertalan Pethő's text is not characterised by crystal-clear argumentation, but rather by a moderate, nuanced style. His monotonous consequence concerning the above mentioned and thematised topics, his strong involvedness and his determination to clear up the problems make certain severe observations on Hungarian literary Postmodern evident. It is one of the author's undoubtable merits.

At the same time, it is very interesting that reading the article we cannot finally decide whether Bertalan Pethő, the man, the person is repelled while attracted, or attracted while repelled by Postmodernism. We can imagine that he thinks something like that: "Well, it is rather really bad like this, but is there something better?". And what is more important, Postmodernism, better or worse: Bertalan Pethő explores some mechanisms and disorders of the psychology of art using psychological technical terms, shows the neurosis, and from here it is only one step that these human / spiritual / artistic phenomena described as general should become recognisable as the inducements of concrete writer's attitudes. Under such circumstances I myself who often encounter the degrading use of the term "postmodern" or "post-postmodern" as for my own activity (although I do not know about myself that I am a doctrinaire postmodern author, not speaking about the very unsettled category of "post-postmodern"), I myself turn with understandable sensibility to the layers of Bertalan Pethő's text that have an analytic value beyond the mere categorisation. It is not spoken about whether we define some type of literary practice as "postmodern" or "modern", about how much we are able to conceive an intense description and evaluation about the order of the psychological determinations and inevitable formations in the background of the practice. I am speaking about the operation of certain mechanisms / automatisms, their reality and the recognition and the necessary acceptance of their reality. I do it because of Bertalan Pethő really writes about the same. All of us whom he analyses calling us by our name and whom he analyses only according to our turns of mind need some analysis, or even some diagnosis. Bertalan Pethő does not want to judge someone or turn someone from the way that he or she chose, but wants to help them reach the ability of some unsentimental self-recognition, however cruelly he conceives his thoughts. Yes, he does not praise or flatter, but rather *diagnoses*. Gyula Illyés's words characterise him, from his famous poem on Béla Bartók.

Based on this, we should also ask Bertalan Pethő to continue his beneficial activity: “Work, oh, good doctor who do not lull me...”. As, in my interpretation, Bertalan Pethő says: everyone should live and write as they wish and can, but they should also reflect to their own and others’ existence and artistic practice with theoretical intensity.